

Egy nemzedéki esszé keletkezéstörténete

40 éve jelent meg az „...és mi most itt vagyunk”¹

Bevezetés

Negyvenegy éve, 1983 decemberében jelent meg Csengey Dénes első önálló kötete, az „...és mi most itt vagyunk” a Magvető Könyvkiadónál. Az esszékötet – melynek borítóján egy gitárt pengető kézfej látható – vállaltan a Cseh Tamás-jelenséget, annak gyökereit, a Cseh–Bereményi-dalok világát, az értelmiségi és egyetemista körökben elért sikerük okait, a befogadó közeget, a közönséget elemzi. Látszólag a dalokat, a műsorokat helyezi vizsgálódása középpontjába, de talán még gazdagabban, alaposabban tárgyalja ezek történelmi, nemzedéki, szociológiai hátterét, a közösségi tudatban fészkelő forrásait, beágyazottságát, befogadásának problematikáját; a *Valóság* nevű nagybácsi harmincéves távolmaradását.

A mű keletkezésének és megjelenésének ismeretlen állomásait, körülményeit, illetve fogadtatását, utóéletét igyekszem bemutatni a szerző hagyatékában fennmaradt, eddig ismeretlen kéziratok, levelek, naplórészletek segítségével. A ki-rajzolódó mozaik túlmutathat egy kötet alakulásán, képet adhat Csengey írói indulásáról, motivációiról, illetve a '70-es évek végén, a '80-as évek elején fennálló publikálási nehézségekről, a könyvkiadás és a folyóiratok helyzetéről a késő Kádár-korban.

Előzmények

Magyarországon az 1960-as, 70-es években a többek között a *Valóság* folyóiratnak vagy az újraindított *Magyarország felfedezése* sorozatnak is köszönhetően ismét kifejezetten divatosá, fontossá vált a szociográfia műfaja. A közvetlen környezet, illetve a határon túli területek megismerésének és megismertetésének igényén túl a műfaj népszerűsége annak volt köszönhető, hogy – bár a rendszer

CSENGEY BALÁZS (1985) magyar nyelv és irodalom szakos bölcész és tanár, az MNMCK – PIM – CSTA munkatársa, a PTE BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola hallgatója.

1 Csengey Dénes: „...és mi most itt vagyunk”. Bp., 1983, Magvető.

nyílt kritikájára nem volt lehetőség – ebben a formában a szerzők szabadabban foglalkozhattak a társadalmi problémákkal, hétköznapi, valós, a szocialista realizmus ábrázolásmódján túlmutató léthelyzetekkel.

Csengey Dénest is foglalkoztatta a műfaj, így korai, a *Tolna Megyei Népiújság*-ban megjelenő zsenék, valamint egy az *Alföld*-ben 1978-ban helyet kapó novella² után másodéves magyar-történelem szakos debreceni egyetemistaként szak-társaival a magyarországi jehovistákat választották kutatásuk tárgyává, közös tanulmányukat a *Valóság*-ban publikálták,³ és előadásokat is tartottak a témakörben. Egy ilyen tervezett, de meghiúsult 1979. október végi szegedi előadás adta meg a szikrát az „...és mi most itt vagyunk” megírásához egy 1979. november 8-ai retrospektív naplóbejegyzés szerint:

„Szegeden Gajdóczi szabadsága miatt nem szerveződtek meg, és el is maradtak az előadásaim. A városban nem volt semmi dolgom, mégis ott töltöttem két napot. Azaz...

Cseh Tamással voltunk együtt. Többször meghallgattam új műsorát, együtt is laktunk, nagyokat beszélgettünk sok ital mellett, összebarátkoztunk, úgy hiszem. Egy este neki, Évának meg a házigazdánkknak felolvastam a tanulmányt, másnap Pest felé utunkban egy könyv terve alakult ki bennem. Ez a téma megérne egy nagyobb (nem ezeken a lapokon elbeszélendő) misét.

Meg is egyeztünk Tamással, neki tetszett az ötlet. Úgy néz ki, van lehetőség egy könyvecske megjelenésére a Zeneműkiadónál.”⁴

Hogy nem a semmiből jött a találkozás, illetve a témával – a Cseh-Bereményi-dalokkal, műsorokkal – való foglalkozás, arra a *Hajdú-Bihari Napló* 1978. május 10-ei⁵ számában és Csengey Dénes levelei között is találunk bizonyítékot, hiszen már 1979 májusában érkezett két levél⁶ Cseh Tamástól, melyekben debreceni meghívás mellett a dalokat, azok hátterét, jelentésrétegeit firtató hét kérdésre is válaszol. Az anyaggyűjtés nem véletlen, a *Mozgó Világ*-ba és a debreceni *Egyetemi Élet*-be is készülõben volt egy-egy Csengey-tanulmány a Cseh Tamás dalokról, az októberi találkozásig ugyan mindkettõ elkészült, sorsuk bizonytalan volt.

A bizonytalanságot bizonyosság követte, Alexa Károly 1979. november végén a *Mozgó Világnál* közlésre váró tanulmányt⁷ elutasította: „A kéziratot többen

2 Csengey Dénes: Halandzsia. In *Alföld*, 1978/1.

3 Csengey Dénes – Fazekas István – Halmágyi Miklós – Kődöböcz Gábor. Jézus királysága – Jehovisták Magyarországon. In *Valóság*, 1979/7.

4 Csengey Dénes: *Naplóbejegyzés*, 1979. november 8. (Csengey Dénes jogörökösének tulajdonában.)

5 Csengey Dénes: Antoine vagy Désiré. In *Hajdú-Bihari Napló*, 1978. május 10., 4.

6 Cseh Tamás: *Levél Csengey Dénesnek*, 1979. május 10. és 1979. május 31. (Csengey Dénes jogörökösének tulajdonában.)

7 Csengey Dénes hagyatékában nem maradt fenn, de a Cseh Tamás és Csengey Dénes levelezése alapján ennek kidolgozott, továbbírt változata lett az „...és mi most itt vagyunk”.

elolvasták nálunk, és az a vélemény alakult ki, hogy csak alapos átigazítással lehetne közölni. Nos – sajnos – az ügy közben vesztett aktualitásából, így különösebb értelme nem volna újra nekiállnod a dolognak. Legalábbis a *Mozgó Világ* számára. [...] Kérlek, próbáld belátó lenni. Mindezt ne értékítéletnek vedd, hanem a körülmények balszerencsés sorozatának...”⁸ Amennyiben az óvatosság vezérelte a szerkesztőséget, az idő őket igazolta, két évvel később már az elővigyázatosság sem volt elég, nem tudták elkerülni a bezúzást, újabb két év elteltével pedig a kultúrpolitikai vezetés nem elégedett meg az átszervezéssel, Kulin Ferenc főszerkesztő felmentésével lényegében véget ért a lap érdemi története. Óvatos volt az *Egyetemi Élet* is, néhány nappal később, 1979 decemberében kiderült, hogy a másik – *Cseh Tamás nincs humoránál* című – szintén megjelenésre váró cikk sem mehetett volna jelentős húzások nélkül nyomdába, így Csengey Dénes elállt a közléstől.

Kezdetek – A Zeneműkiadó vonzaskörében

Az egyetlen lehetőség a publikációra 1979 decemberének második felére így a Cseh Tamás által említett és megkeresett Zeneműkiadó maradt, Vas Gábor és a szerkesztőség ugyanis elolvasta a – vélhetően a *Mozgó* által visszautasított – tanulmányt, és érdeklődött a további kidolgozás iránt, felhívva a figyelmet, hogy a lemezek és a zenei elemzés is nagyobb hangsúlyt kell, hogy kapjanak, ha ők lesznek a kiadó. Bereményi Géza értesülve a fejleményekről a siker érdekében azt üzentte, hogy Kardos László irodalomtörténéssel érdemes felvenni a kapcsolatot,⁹ ő segíthet, a dokumentumok alapján, erre végül nem került sor.

A hányattatott előzményekhez képest meglepően hamar, már 1980. február 25-én elkészült a szerződés a Zeneműkiadó Vállalattal folyó év augusztus 30-ai leadási határidővel. A januári színopszis az első fennmaradt szövegváltozata, terve a kötetnek, így érdemes figyelmet szentelnünk neki. Az öt kézzel írt oldalból álló tervezetben egy háromoldalas rövid esszét követ további két oldal tizenhárom fejezetcímmel, rövid leírással. Ezek a tartalomjelölő fejezetcímek végül nem kerültek a kötetbe, helyette minden új egység kezdetén egy tematikailag kapcsolódó Cseh–Bereményi-dal citátuma áll mottóként. A tervezett tizenhárom fejezet helyett tizenkettő került a végső változatba, a színopszist felütő esszé pedig nem a mű elején, hanem a hatodik fejezetben olvasható, igaz, átdolgozva.

Fontos megjegyezni, hogy a színopszis végén Csengey Dénes lefekteti a műfajt és a szándékait is, mintegy előre jelezve, hogy a kiadó ne számítson zene-történeti szakmunkára: „Az írás nem lesz szövegértelmező, társadalmi és zenei

8 Alexa Károly: *Levél Csengey Dénesnek*, 1979. november 29. (Csengey Dénes jogörökösének tulajdonában.)

9 Csengey Dénes: *Levél Cseh Tamásnak*, 1979. december 20. C35175, PIM-Cseh Tamás Archívum.

szakterminusokat egymásra tornyozó tanulmány. Esszé lesz, nagy érzelmi és gondolati távolságok áthidalására alkalmas, sőt, éppen erre épülő munka. Csak ilyen módon lehetséges úrrá lenni a témában rejlő szélsőségeken. S csak így lehet – ami szándékom – megírni egy nagy, meddő és meddőségét felismerve iránykorrekciót megkísérlő mozgalom hiteles regényét egy lassan fagypontra hűlő társadalom közegében.”¹⁰ Nyilvánvaló, hogy a tervek szerint Cseh Tamás és Bereményi Géza csak szereplői, bár igen fontos szereplői lesznek a kötetnek, főszerepbe más kerül, a „nemzedék” s az őt érő hatások, *történelmi szélárnyékok*, út és kiútkeresések, így a beat is a készülő írás vizsgálódásának tárgya.

A megkötött szerződés birtokában Csengey nekilátott a kutatómunkának. Egyes lépésekről levelek tanúskodnak, 1980 májusában Bereményi Gézától,¹¹ majd júniusban Cseh Tamástól¹² is érkezett családi helyzettel, indulással, epizódokkal fűszerezett önéletrajz, ezek segítségével a majdani kötet az ötödik fejezetben mutatja be Bereményi Géza és Cseh Tamás háttértörténetét, gyermekkortól a közösen írt dalokhoz vezető útját. 1980 őszén Csengey Dénes megvásárolta első – és egyetlen – Pedom típusú írógépét, így a szerződésnek megfelelően a szinopszissal ellentétben a mű kéziratát már gépelt oldalakon tudta benyújtani. Ekkortól kezdve, ha tehetette, igyekezett írógépen fogalmazni írást és levelet egyaránt, ezért levelezőtársai és napjaink kutatói egyaránt hálásak lehetnek. Problémát jelentett azonban, hogy a Zeneműkiadó kottákat is várt a kötethez, amiket Cseh Tamás autodidakta lévén soha nem készített a dalokhoz. Csengey megkereste egy szekszárdi zongoratanárnő ismerősét, hogy kazetták alapján kottázza le a kötetbe szánt dalokat, ám a kiadó nem fogadta el az általa készített kottákat, helyette saját alkalmazásukban álló profit ajánlott, akinek a tarifája számonként 100 forint lett volna, ami a szándékolt 37 dal esetében hatalmas költséget rótt volna a szerzőre, amennyiben a kiadó nem vállalja magára. Erről már Takács Ágnes, a Cseh Tamással és Csengey Dénessel is baráti viszonyban levő szerkesztő számolt be 1980. október 7-ei levelében,¹³ végül kérdés, hogy hogyan, de október 30-án a Zeneműkiadó Vállalat hivatalosan igazolta,¹⁴ hogy a kézirat 150 oldal szöveg és 37 kotta formájában benyújtásra került.

December 1-jén Takács tolmácsolásában az első lektori vélemény, a húzások tizenhét tételes listája is megérkezett. Adott esetekben egy-egy szókapcsolat, egy mondat, máshol három oldal is kifogásolhatónak bizonyult, úgy, mint:

10 Csengey Dénes: „...és mi most itt vagyunk” – szinopszis. (Csengey Dénes jogörököseinek tulajdonában.)

11 Bereményi Géza: *Levél Csengey Dénesnek*, 1980. május 12. (Csengey Dénes jogörököseinek tulajdonában.)

12 Cseh Tamás: *Levél Csengey Dénesnek*, 1980. június 18. (Csengey Dénes jogörököseinek tulajdonában.)

13 Takács Ágnes: *Levél Csengey Dénesnek*, 1980. október 7. (Csengey Dénes jogörököseinek tulajdonában.)

14 Zeneműkiadó Vállalat (dr. Bösze, Révész aláírással): *Levél Csengey Dénesnek*, 1980. október 30. (Csengey Dénes jogörököseinek tulajdonában.)

„...a szövetségük megalakulásakor ki tudja, honnan előkerült partizánok legendáit...”;
„...az érvényes értelmezésre azóta is hiába váró... (1956-os ősz)”;
„...szögesdrót mögött lakott a társadalmi önismeret...”;
„...és ugyanakkor gátolta meg fegyveres beavatkozás annak a nagy csehszlovákiai reformhullámnak lefolyását, amelyről a CSKP hivatalos nyilatkozata azt szögezte le, hogy a »szocializmus keretein belül« végbemenő változásokat tűzött maga elé”.¹⁵

Utóbbi azért emeltem ki, mert a többséget végül sikerült bent tartani a kötetben, Csehszlovákia és '68 említését végül az ekkortól még három évet csúszó megjelenés sem tudta megvédeni, Kardos György végül a szerkesztők és a szerző tudta nélkül, önhatalmúlag húzta ki a könyvből.

De ekkor még nem volt Kardos György és a Magvető, hanem a Zeneműkiadó Vállalat szerkesztősége foglalkozott a kötetrel, és a Cseh Tamással a 25. Színház révén jó viszonyt ápoló Gyurkó Lászlót kívánták felkérni külső lektornak (bebiztosítva önmagukat), akitől utószót is kértek. Takács Ágnes december 10-ei leveléből¹⁶ kiderült, hogy Csengey kitartott a kézirat mellett, egyetlen húzásról sem akart hallani, így a szerkesztő igyekezett a mielőbbi megjelenés érdekében meggyőzni az elkerülhetetlenségükről, miközben Gyurkó lektori jelentése kezébe helyezte volna a könyv sorsát. 1981. január 4-én meg is érkezett a jelentés, miszerint a húzás nélkül nem lehet megjelentetni. Takács Ágnes leveléből kiderül, hogy „a főnök”¹⁷ Huszár Tibort kérte fel az utószó megírására, Sükösd¹⁸ pedig egy Csengeyt bemutató előszót írta január végére. Cseh Tamás hasonló véleményen volt, mint Csengey: „Amit írtál a fejleményekről, egyetértek. Ha nagyon megvagdossák, már talán nincs is értelme.”¹⁹ Takáccsal levele alapján madarat lehetett volna fogatni, februárban már le szerette volna adni a végső kéziratot, ám Csengey nem engedett a negyvennyolcból és a szövegből, így 1981. február 19-én a Zeneműkiadó Vállalat hivatalos levélben tudatta, hogy a kézirat közlésére „kiadói szempontok miatt nem vállalkozik”.²⁰

15 Takács Ágnes: *Levél Csengey Dénesnek*, 1980. december 1. (Csengey Dénes jogörököseinek tulajdonában.)

16 Takács Ágnes: *Levél Csengey Dénesnek*, 1980. december 10. (Csengey Dénes jogörököseinek tulajdonában.)

17 Nem egyértelmű, hogy kire utal, a Zeneműkiadó Vállalat vezetője ebben az időszakban Sarlós László. (Cs. B.)

18 Minden valószínűség szerint Sükösd Mihályról van szó. (Cs. B.)

19 Cseh Tamás: *Levél Csengey Dénesnek*, 1981. január 8. (Csengey Dénes jogörököseinek tulajdonában.)

20 Zeneműkiadó Vállalat (dr. Bősze, Takács aláírással): *Levél Csengey Dénesnek*, 1981. február 12. (Csengey Dénes jogörököseinek tulajdonában.)

Új kiadó, a Magvető

A szerződés felmondva, azonban a levél végéből kiderül, hogy a kéziratot továbbították a Magvetőnek. Ennek köszönhetően sem gyorsultak fel az események, amit tudhatunk, az mindössze annyi, hogy Zsámboki Mária lett az új szerkesztő, és a kiadó vezetője, Kardos György kezébe került a kötet sorsa. Ettől kezdve a kéziratot Csengey nem módosította, így szerzői változtatásról nem beszélhetünk, csak rendszeresen érdeklődött, hogy mikorra várható, és lesz-e egyáltalán megjelenés. Amíg az írás a Magvetőnél porosodott, egyes részletei, szakaszai azért megjelentek a *Valóság*,²¹ az *Alföld*,²² *Életünk* hasábjain, hivatkozási alapot, érvet adva Csengey kezébe, alátámasztandó, hogy várja a közönség. Például 1982 nyarán keltezett levelében nem is a kiadás kérdése iránt érdeklődik, hanem engedélyt kér Kardostól, hogy egy részlet közölhető lehessen az *Életünkben*, és csak mellékesen kéri a megjelenés dátumát, hogy a publikáció a kötet előzeteseként jöhessen ki.²³ Érdeemes megemlíteni, hogy 1982 decemberében már a nyáron leadott, azóta is reakció nélkül hagyott elbeszéléskötet után érdeklődik, egyéb reakciót hiába várva kérné vissza a kéziratot. (Ez már egy következő tanulmány témája, ami a *Gyertyafénykeringő* keletkezésével foglalkozik, de jól mutatja a korszak magvetős tempóját. 1983 szeptemberében minden bizonnyal lehetett már híre az akkor tényleg a kiadás küszöbén álló kötetnek, ugyanis egy (valószínűleg végül nem közölt) Gyárfás Péter által készített interjúhoz gépelt válaszokat Csengey az „...és mi most itt vagyunk”-hoz kapcsolódó kérdésekhez. Többek között kifejti: „A róluk (a Cseh-Bereményi-dalokról – Cs. B.) szóló esszé, ez ma már világos, előtanulmány, lerovandó belépődíj volt ahhoz, hogy most már a saját nemzedékem felé fordulhassak.”²⁴ 1983 decemberében végül megjelent a kötet, mely a Gyorsuló idő sorozatba volt szánva több levél bizonyossága szerint is, formátumra illik is a széria többi darabjához, ám a Gyorsuló idő felirat nem szerepel sem a borítón, sem a belíven, megválaszolatlan kérdés, hogy tudatos kiadói döntés az elkülönítés, avagy egyszerű nyomdahiba a kiváltó ok.

Fogadtatás

Nem csak Csengey Dénes szempontjából fontos, hogy első kötetről beszélünk, az ekkor már 13 éve fennálló Cseh-Bereményi-együttműködésről sem jelent

21 Csengey Dénes: „És mi most itt vagyunk”. In *Valóság*, 1981/3.

22 Csengey Dénes: Tíz év után – Csengey Dénes Beszélgetése Cseh Tamással és Bereményi Gézával. In *Alföld*, 1981/3. (Ez az interjú az eredeti tervek szerint szerepelt volna a kötet végén, végül nem így alakult. Cs. B.)

23 Csengey Dénes: *Levél Kardos Györgynek*, 1982. június 24. PIM kéziratár, 2010/10/109/1.

24 Csengey Dénes: *Válaszaim a kérdésekre*. Gépelt kézirat autográf datálással, 1983. szeptember 22. (Csengey Dénes jogörökösének tulajdonában.)

meg korábban könyv, ezt megelőzően a '70-es években Almási Miklós²⁵ és Kerényi Grácia²⁶ foglalkozott mélyebben az új, különleges, a populáristól elütő, a beattól és a polbeattól is különböző, közvetlen előzmény – de nem minden előzmény – nélküli műfajjal, jelenséggel. A rendszerváltás óta a helyzet változott, könyvek, filmek is készültek Cseh Tamásról, a dalokról, a dalnokról, de olyan átfogó, a történelmi kontextust bemutató kiadvány, amelynek megírására Csengey vállalkozott, azóta sem.

A megjelenés évében, 1983-ban tehát hiánypótló, nagy olvasói érdeklődést kiváltó kiadványról beszélhetünk, hiszen a Cseh–Bereményi-dalok, estek ekkorra már emblematikussá váltak, ahogyan Cseh Tamás alakja is, aki ez idő tájt Jancsó-filmek állandó karaktere, a frissen alakult (budapesti) Katona József Színház rendes tagja, ahol önálló estet tartott, emellett zenét is szerzett, kisebb szerepeket is vállalt. Vidéki fellépései végeztével nem egyszer neki vagy a szintén jelenlevő Bereményi Géának szegeződött a művészi szerepkörből nehezen megválaszolható, programváro kérdést, hogy „Mit tegyünk?”.

Az „...és mi most itt vagyunk” 10 000 példánya ennek megfelelően a lapok és a korabeli levelek tanúsága szerint pillanatok alatt elfogyott. 1984 tavaszától kezdve a kötet recepcióját is nyomon követhetjük. Általánosságban elmondható, hogy a kötetéről több könyvajánló jelent meg, mint recenzió vagy kritika. Erre reflektált 1984 nyarán a *Magyar Ifjúság* hasábjain Kiss Ferenc, aki – egyrészt e könyvet méltatóan, másrészt szegényes kritikai recepcióját elmarasztalva – szomorúan konstataulta, hogy a legégetőbb kérdésekkel foglalkozó munkák gyakran visszhang nélkül maradnak.²⁷

Bármilyen irányból is közelítettek a kötethez a recenzensek, arra többségük rámutatott, hogy a mű elsősorban a Csengey Dénes számára megkerülhetetlen (de sokak által ekkoriban megkérdőjelezett) nemzedéki kérdéssel foglalkozik, a '40-es, '50-es években született generáció útkeresését és kiútkeresését állítja a középpontba, és a dalokat, a jelenséget saját gondolatmenetének illusztrációjaként használja fel.²⁸ A tizenkettő (lényegében tíz keretbe foglalt) számozatlan, cím nélküli, csak mottóval ellátott fejezetből álló kötet indokolja is ezt a megítélást. Az első fejezet – nevezzük így, bár tartalomjegyzéket sajnos nem tartalmaz a könyv – felütését három történelmi, a felnövő nemzedék élményeit, tragédiáit, ezek hiányát bemutató fejezet következik, a bevezetés után sokáig nem, csak az ötödikben tűnik fel újra Cseh Tamás alakja. Ekkor viszont a dalok szempontjából releváns életrajzi adatok is kifejtésre kerülnek róla és Bereményi Gézáról egyaránt, az ezt követő fejezetekben pedig a szerzőpáros műsorainak, lemezeinek a korszak kontextusába helyezett értelmezését kapjuk. Elek Tibor megítélása szerint „Felrázó, a társadalmi valósággal való szembenézésre kényszerítő,

25 Almási Miklós: Dal-dokumentumok a 70-es évek elejéről: Cseh Tamás műsora. In *Színház*, 1975/9.

26 Kerényi Grácia: *A daloló uborkától az egyszemélyes színházig*. In *Színház*, 1980/1.

27 Kiss Ferenc: *Folklór az ezredvégen? Magyar Ifjúság*, 1984/30.

28 Pl. Varga Pál: *Nemzedékek és „nemzedékek”*. In *Alföld*, 1984/8.

a látottakból az érvényes társadalmi cselekvéshez erőt támasztó, két-három egymást követő nemzedéknek konkrét tanulsággal szolgáló könyv Csengey. Ahogy „hiánydalok!” Cseh Tamás „helyzetjelentései”, úgy hiánykönyv ez a nemzedéki esszé.”²⁹

A nemzedéki kérdésről, egyáltalán a nemzedék fogalmáról, ennek korabeli létjogosultságáról alkotott eltérő kiindulópontok ismeretében nem meglepő, hogy pozitív és elmarasztaló, vitába szálló kritikák egyaránt születtek. Különböző példa Csordás Gábor recenziója vagy inkább vitairata a *Kritika* hasábjain, aki kijelenti:

„Akárcsak Csengey, könyvének kritikusa is meg van fosztva attól a lehetőségtől, hogy az adott korszakokat illető tudományos vagy legalább közmegegyezéssel evidenciákra hivatkozhassek. Ezért kénytelen előadni a saját verzióját a Csengey által élménnyé szublimált történelmi folyamatokról, hogy azután a könyv állításaival és megállapításaival vethesse össze azt, jól tudván, hogy ezáltal minden ítélete verziója helyességén áll vagy bukik majd.”³⁰

Az elhallgatott történelem, a második világháborút követő korszak nem propagandaszándékú írott és íratlan dokumentumainak hiányában nem meglepő, hogy ahogyan mannheimi értelemben vett nemzedéki egység³¹ sem jöhetett létre, úgy egységes történelemszemlélet sem. Így az „...és mi most itt vagyunk” – bár elbeszélésmódját tekintve korántsem olyan személyes, mint a későbbi *Nemzedéki napló*³² – szociográfiaérzetű nyelvezete ellenére szociálpszichológiai esszé, mely a szubjektív történelemszemléletet közvetíti. Esszé mivoltát támasztja alá, hogy csak utalások találhatók benne, lábjegyzetek, hivatkozások nem, még a fejezeteket felütő mottóként használt idézetek esetében sincs feltüntetve, hogy mely Cseh-Bereményi dalból származnak, és akkor a címről nem is beszéltünk. Ha megnézzük Csengey esszédefinícióját a citált *Nemzedéki napló*ban, az is határozottan ezt támasztja alá: „Az esszé nem kiváltság, hanem műfaj, mégpedig olyan kísérleti műfaja átrendeződő, átmeneti koroknak, amelynek célja és értelme semmibe venni az érvénytelenné vált történelmi, társadalmi szociális definíciókat, nem múlt, hanem szinte jövő időben gondolkodni.”³³ Csordás és Csengey történelemszemlélete erősen különbözik, ennek tudható be a vitahelyzetben is helytálló kritika, Kocsis L. Mihály nemzedékepe Csengeyével korrelál, így ő valójában sűrítette a gondolatmenetet, és csupán megjegyzésekkel látta el azt.³⁴ Jól mutatja, hogy mennyire foglalkoztatta

29 Elek Tibor: Csengey Dénes: „...és mi most itt vagyunk”. *Dunatáj*, 1984/3.

30 Csengey Dénes: Hol vagyunk? In *Kritika*, 1984/11.

31 Ld. Mannheim Károly: A nemzedékek problémája. In Uő.: *Tudásszociológiai tanulmányok*. Bp., 2000, Osiris.

32 Csengey Dénes: *A kétségbeesés méltósága*. Bp., 1983, Magvető.

33 Csengey Dénes: *A kétségbeesés méltósága*, Bp., 1983, Magvető, 200.

34 Kocsis L. Mihály: Kik és hol. In Kocsis L. Mihály: *Olvasó példány*. Békéscsaba, 1994, Tevan.

Csengey a nemzedékek kérdésköre, és az erről való diskurzus, hogy aláhúzta, jegyzetelte és kommentálta a lapszéleken a *Kritika* idézett számában nemcsak a saját munkájáról szóló, hanem a többi nemzedéki témakörben született írást. A fenti Csordás-idézetet is aláhúzta, megjegyezve: „itt a mód hozzászólni a recenzióhoz!!!”³⁵

Kevés kritika mutat túl a nemzedéki kérdés problémakörén, Tarján Tamásé ilyen a *Népszabadságban*.³⁶ Esszészociográfiaként, nemzedéki röpiratként határozza meg a kötetet, melynek generációs megállapításainak részben igazat ad, részben cáfolja őket, méltatja a Cseh–Bereményi-estek hiánypótló értelmezését, rámutat a műsorok elemzésének pontosságára, viszont elmarasztalja a szerzőt, mert az nem élt az egyéb Bereményi-szövegekkel való összevetés lehetőségével. Zárásképp még egy kritikai észrevételt tesz, miszerint Csengey nem figyelt fel a könyvzárta előtt már észrevehető árulkodó jelekre, melyek a Cseh–Bereményi-páros különválására engedtek következtetni. Egyébként is visszatérő szemrehányása a szemléknek, ajánlóknak, hogy az „...és mi most itt vagyunk” Cseh Tamás munkássága szempontjából nem az aktuális állapotot tükrözi.³⁷ Tekintve, hogy három évvel születése után jutott el az olvasókhoz a szöveg, ez nem meglepő.

Érdekesség, hogy a szórványmagyarsághoz is eljutott a kötet, a chicagói *Szivárvány* folyóiratban Dunai János egészen odáig megy, hogy kijelenti: „Csengey Dénes könyve a 45 utáni magyar társadalomfejlődés neuralgikus pontjaira koncentráló történelmi-szociológiai esszé. Elevenbe vágó és hiteles. Aligha látott napvilágot *fontosabb* könyv mostanában Magyarországon.”³⁸ Akár a túlzó chicagói, akár a vitára kész magyarországi kritikát fogadjuk el autentikusnak, nyilvánvaló, hogy nem kerülhetjük meg Csengey e munkáját, ha a '80-as évek első felének átmeneti műfajaira szeretnénk pillantást vetni, ahol „a műfajok szétmállanak, önéletrajz és esszé regénynek nevezetik, novella és regény egybe mosódik, a regények novellaepizódokból állnak, és novellaciklusokat kerestelünk el regénynek”.³⁹ Ehhez hasonlóan, nevezhetjük az „...és mi most itt vagyunk”-ot legtalálóbban (nemzedéki) esszének, de szociográfiának, regénynek vagy nemzedéki röpiratnak is. A kötet nem merült teljes feledésbe, nem maradt utóélet nélkül, további két (gyűjteményes) kiadást is megélt, majd 2013-ban a Thália Színház és a Magyar Rádió jóvoltából rádiószínházi változata készült, sőt, 2024-ben is foglalkozott vele a *Literán* Jánossy Lajos.⁴⁰

35 Csengey Dénes: *Kézzel írott jegyzetek a Kritika, 1984/11 számán* (Csengey Dénes jogörökösének tulajdonában).

36 Tarján Tamás: Könyvszemle. In *Népszabadság*, 1984. január 24.

37 Ld. Mórocz Károly: Helyzetjelentés - Helyzetjelentésekről. In *Dolgozók lapja*, 1984/79.

38 Dunai János: *Szivárvány*, 85.

39 Gáll István: Péter, küzdjünk meg? In Uő.: *Hullámlovas*. Bp., 1981, Kozmosz, 324.

40 <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/janossy-lajos-buvarlatok-10-csengey-denes-es-mi-most-itt-vagyunk.html> (letöltve: 2024. 12. 09.)